

ΟΡΘΟΔΟΞΟΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΑΙ
ΕΠΙ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΙΚΟΥ ΔΙΑΛΟΓΟΥ
ΜΕΤΑ ΤΟΥ ΛΟΥΘΗΡΑΝΙΣΜΟΥ
(ΚΑΙ ΙΔΙΑ ΕΝ ΑΝΑΦΟΡΑ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΝ ΓΕΡΜΑΝΙΑ)

Υ Π Ο
ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΑΔΗ
Μητροπολίτου Μύρων
Καθηγητοῦ τῆς Ὁρθοδόξου Θεολογίας

ΤΟ ΘΕΜΑ τῶν σχέσεων Ὁρθοδοξίας καὶ Λουθηρανισμοῦ εἶναι εὐρύ-
τατον. Οἱ αἰῶνες τοὺς ὁποίους καλύπτουν αἱ σχέσεις αὗται εἶναι μακροί. Ἀπὸ
τῆς ἐμφάνισεως τῆς Μεταρρυθμίσεως μέχρι τῆς σήμερον διηγήθησαν μακροὶ
ἀποστάσεις, τὰς ὁποίας ἔχει ἀναγράψει καὶ ἐξακολουθεῖ ἀναγράφουσα ἡ Ἐκ-
κλησιαστικὴ Χρονογραφία καὶ Ἱστορία.

Αἱ σχέσεις τῆς Ὁρθοδοξίας μετὰ τοῦ ἐν Γερμανίᾳ Λουθηρανισμοῦ, καὶ
εἰδικώτερον τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως μετ' αὐτοῦ, εἶναι ἐξ ἴσου
μακροί, πολύπλευροι, πολύμορφοι. Σχέσεις ἐνδιαφέρουσαι ἀσφαλῶς ἀπὸ πάσης
πλευρᾶς. Ἀλλὰ καὶ ὀδηγοῦσαι τὸν μελετητὴν εἰς στοχασμούς, εἰς σκέψεις, εἰς
προβληματισμούς. Ὡς τοιαῦται δέ, μὲ ὅλας τὰς θετικὰς καὶ ἀρνητικὰς ὀψεις
των, αἱ εἰδικαὶ αὗται σχέσεις μετὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ
Πατριαρχείου καὶ Γερμανικοῦ Λουθηρανισμοῦ δύ-
ναι νὰ ἀποτελέσωσι θετικὸν παράγοντα καὶ συντελε-
στὴν εἰς τὴν διατύπωσιν προοπτικῶν καὶ προβλέψεων διὰ τὸ μέλλον. Διὰ
τὸ μέλλον αὐτοῦ τούτου τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου μετὰ τοῦ Ὁρθοδοξίας καὶ
Λουθηρανισμοῦ καθόλου.

Τοῦτο ἀκριβῶς θὰ ἐπιχειρήσῃ ὁ γράφων διὰ τῶν ἐφ' ἐξῆς σελίδων τῆς
παρούσης μελέτης αὐτοῦ.

* * *

Ἀσφαλῶς μία πρώτη γενικὴ τις ἀξιολόγησις τῶν μετὰ τοῦ Λουθηρανι-
σμοῦ σχέσεων τῆς Ὁρθοδοξίας μέχρι τῆς σήμερον, εἶναι ἀπαραίτητος. Δὲν θὰ
ἀναφερθῶμεν ἐνταῦθα εἰς τὴν κυρίως ἱστορίαν τῶν σχέσεων τούτων. Αὗται
εἶναι ἐπαρκῶς γνωσταὶ ἐκατέρωθεν. Εἶναι ἄλλωστε καὶ γενικώτερον γνωσταὶ
εἰς τὸν Διαχριστιανικὸν κόσμον. Οὔτε θὰ ἐπιχειρήσωμεν συστηματικὴν μνείαν
τῶν διαφορῶν ἐπὶ μέρους φάσεων τῶν σχέσεων τούτων, τῶν ἱστορικῶν δεδο-

μένων αὐτῶν, τῶν προσώπων καὶ τῶν γεγονότων τῶν συναπτομένων πρὸς αὐτάς. Ἀπλῶς θὰ ἀναφερθῶμεν εἰς ταῦτα καθ' ὃ μέτρον ἡ ἀναφορά αὕτη θὰ εἶναι ἀπαραίτητος διὰ μίαν ἀκριβολόγον ἀξιολόγησιν.

Ἀντιθέτως. Ἀπὸ τὰς διαπιστώσεις, τὰς ὁποίας θὰ κάμωμεν, θὰ προβάλουν ἐξ ἑαυτῶν τὰ θετικά ὅσον καὶ τὰ ἀρνητικά στοιχεῖα ἐν τῇ διανουθείῃ μακρᾷ μέχρι σήμερον ὁδῶ καὶ ἐν τῇ κτηθείῃ ἐκατέρωθεν πείρα.

Καὶ ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου ἀκριβῶς καὶ ἐφ' ἐξῆς θὰ εἰδικεύσωμεν τὸν λόγον εἰς τὰς σχέσεις καὶ τὰς παντοίας θεολογικὰς ἐπαφὰς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου μετὰ τοῦ ἐν Γερμανίᾳ Λουθηρανισμοῦ. Διότι αὐτῶν ἀκριβῶς τῶν σχέσεων καὶ τῶν θεολογικῶν ἐπαφῶν αἱ ἐκάστοτε φάσεις, ἦτοι αἱ ἱστορικαὶ ἀνελιξεις των, ἡ τηρηθεῖσα κατὰ καιροὺς μεθόδευσις αὐτῶν καὶ ἡ ἀντιμετωπισθεῖσα θεματολογία αὐτῶν, εἶναι τὰ βασικώτερα — νομίζομεν — στοιχεῖα, τὰ δυνάμενα νὰ θεμελιώσουν τὸν ἡμέτερον Ὁρθόδοξον προβληματισμὸν ἐν τῷ θέματι καὶ νὰ προδιαγράψωσι τὰς δυναμένας νὰ ὑπάρξωσι προοπτικὰς ἐν τῷ ὑπὸ ἐπεξεργασίαν καὶ ἀνάληψιν νῦν Θεολογικῷ Διαλόγῳ μετὰ τῶν δύο τούτων Ἐκκλησιῶν, ἦτοι τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τοῦ Λουθηρανισμοῦ ἐν γένει.

* * *

Καὶ περὶ μὲν τῆς ἐν τῷ παρελθόντι γενομένης ἀξιολογήσεως ὄλων τῶν ἄχρι τοῦδε σημειωθεισῶν ἐξελιξεων καὶ τῶν κτηθεισῶν ἐμπειριῶν ἐν τῷ χώρῳ τούτῳ τῶν σχέσεων μετὰ τῶν Ὁρθοδοξίας καὶ Λουθηρανισμοῦ γενικῶς, ἡ καὶ ἔτι εὐρύτερον, μετὰ τῶν Ὁρθοδοξίας καὶ Μεταρρυθμίσεως καθόλου, εἶναι περιττὸν νὰ ἀναλυθῶμεν ἐνταῦθα ἐκτενέστερον. Οὐδεμίαν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι μεθ' ἐκάστην βιωθεῖσαν ἐν τῷ παρελθόντι ἐμπειρίαν, θετικὴν ἢ ἀρνητικὴν, ἀποδοτικὴν ἢ ἀποκαρδιωτικὴν καὶ πικραν, ἐκατέρα τῶν πλευρῶν ἐστάθμιζεν ἀσφαλῶς τὰ πράγματα. Ἐὰν δὲ δὲν ἐξήγοντο καὶ τὰ ὅσα θὰ ἔδει νὰ ἐξαχθῶσι συμπεράσματα διὰ περαιτέρω θετικὴν προώθησιν τῶν σχέσεων ἐκείνων, ὅπως δῆποτε ἤρκει καὶ ἦτο ἀξιοσημείωτον καὶ τὸ ἀπλοῦν ἔστω γεγονός, ὅτι καθίστατο συνειδητὴ εἰς ἐκατέραν τῶν πλευρῶν ἡ ἐκάστοτε σημειουμένη πρόοδος ἢ καὶ ἀναστολὴ ἐν ταῖς σχέσεσι, καὶ ὅτι ἀνελαμβάνοντο αἱ δέουσαι «θέσεις» ἐκατέρωθεν, ὅποιαιδῆποτε καὶ ἐὰν ἦσαν αὗται.

Πάντα ταῦτα ἰσχύουσι δι' ὅλας τὰς «ἱστορικὰς μορφὰς» σχέσεων μετὰ τῶν Ὁρθοδοξίας καὶ Λουθηρανισμοῦ, ἤδη ἀπὸ τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος καὶ ἐξῆς, ἦτοι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ ἰδιοτύπου διαλόγου μετὰ τὴν κυρίως τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ τῶν κυριωτέρων φορέων τῆς Μεταρρυθμίσεως καὶ τῶν λοιπῶν θεωρητικῶν καὶ ἀκαδημαϊκῶν ἐκπροσώπων των, ἦτοι τῶν Καθηγητῶν τῶν ἐκεῖσε θεολογικῶν Σχολῶν, ἰσχύουσι δὲ καὶ δι' ὅλας τὰς λοιπὰς συγχρόνους φάσεις τῶν διμερῶν καὶ ἄλλων σχέσεων μετὰ τῶν δύο τούτων κόσμων.

Ἀσφαλῶς, ἀπὸ ἡμετέρας Ὁρθοδόξου πλευρᾶς, οὐδεὶς δύναται νὰ παρίδη τὴν ὀγκώδη ἐργασίαν ἀξιολογήσεως, τὴν ὁποίαν ἔχει ἐπιχειρήσει, κατὰ τὰς

τελευταίας ταύτας δεκαετηρίδας, ἀπὸ καθαρῶς ἱστοριοθεολογικῆς προοπτικῆς, πρὸς τοὺς ἄλλοις, καὶ ὁ Ἑλλην Καθηγητῆς καὶ Ἀκαδημαϊκὸς κ. Ἰωάννης Καρμίρης, μὲ τὴν μνημειώδη κατὰ στάδια ἐργασίαν του περὶ «Ὁρθοδοξίας καὶ Προτεσταντισμοῦ», μὲ τὰς λοιπὰς ἐμπεριστατωμένας μελέτας του καὶ μὲ τὴν πολύτιμον ἔκδοσιν τῶν «Συμβολικῶν Μνημείων» τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.

Ἐπιθυμῶ ὅμως ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ τοῦ λόγου νὰ ἐπισημάνω, ὅπως ἰδιαίτερος, ὅτι καὶ ἐν τῷ Οἰκουμενικῷ Πατριαρχεῖῳ εἰδικώτερον ἔχει γίνῃ — κατὰ καιροὺς καὶ περιόδους — ἀνάλογος ἐργασία ἀναλύσεως καὶ ἀξιολογήσεως τῶν σχέσεων τούτων, τόσον εἰς διάστασιν ἱστορικὴν, ὅσον καὶ εἰς ἔκτασιν καὶ προοπτικὴν τῶν νῦν ἰσχυροῦσῶν προϋποθέσεων εἰς τὰς ἐκατέρωθεν σχέσεις. Ὁ οἰκεῖος φάκελλος τῶν ἀσχοληθεισῶν καὶ ἀσχολουμένων μὲ τὸν τομέα τοῦτον Συνοδικῶν Ἐπιτροπῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου εἶναι ὀγκωδέστατος καὶ πλήρης διακριβωτικῶν ἐκθέσεων καὶ εἰσηγήσεων πρὸς τὴν Διοικουσαν Ἐκκλησίαν, ἰδίᾳ εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην 50ετίαν, ἥτις καὶ εἶναι περίοδος ἐκ τῶν περισσότερον ἀντιπροσωπευτικῶν εἰς κίνησιν καὶ εἰς συγκριμένα βήματα ἐν τῇ προωθήσει τῶν ἐκατέρωθεν σχέσεων, ὅπως δὲ ἰδιαίτερος τῶν σχέσεων πρὸς τὸν ἐν Γερμανίᾳ Λουθηρανισμόν, παρ' ὃ, κατὰ ψυχολογικὴν προδιάθεσιν, ὅσον καὶ κατὰ παράδοσιν ἱστορικὴν, ὑπάρχει ἡ τάσις πρὸς στενοτέρας ὁλονὲν ἐπαφὰς καὶ ἄμεσον διάλογον μὲ τὴν Ὁρθοδοξίαν.

Ταῦτα ὡς πρὸς τὴν κατ' ἀρχὴν ἐπιχειρηθεῖσαν καὶ ἀναληφθεῖσαν παρ' ἡμῖν τοῖς Ὁρθοδόξοις ἀξιολόγησιν τῶν ἐκατέρωθεν σχέσεων.

* *

Πέραν ταύτης, ἀτενίζοντες πρὸς τὰ γεγονότα, τὰ τε παλαιότερα καὶ τὰ πρόσφατα, διαπιστοῦμεν ὅτι μέχρι σήμερον ἔχει γίνῃ σημαντικὴ ἐργασία, θεολογικὴ ὅσον καὶ διεκκλησιαστικὴ γενικώτερον, εἰς τὸν χῶρον τοῦτον τῶν μετὰ τοῦ Λουθηρανισμοῦ σχέσεων τῆς Ὁρθοδοξίας. Τοῦτο εἶναι πλεόν ἢ βέβαιον.

Εἶναι γνωστὰ αἱ ἱστορικαὶ σχέσεις τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος καὶ ἐφ' ἐξῆς. Καὶ μία ἀπλῆ ἔτι χρονογραφικὴ ἀνασκοπὴ τούτων πείθει τὸν μελετητὴν περὶ τῆς διανυθείσης μακρᾶς ὁδοῦ.

Αἱ σχέσεις αὗται, ὡς γνωστόν, ἐνεκαινιάσθησαν — δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν — διὰ τῆς εἰς Βυτεμβέργην, τῷ 1559, ἀποστολῆς ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἰωάσαφ τοῦ Β' (1556-1565) τοῦ Θεσσαλονικέως Διακόνου Δημητρίου τοῦ Μυσοῦ, πρὸς ἄμεσον ὑπ' αὐτοῦ λῆψιν πληροφοριῶν καὶ γνώσεων περὶ τῆς πίστεως, τῆς λατρείας καὶ τῶν ἡθῶν καὶ ἐθίμων τῶν ἐκπροσώπων τῆς Μεταρρυθμίσεως. Ἡ ἀποστολὴ ἐκείνη ἀπέληξεν, ὡς γνωστόν, εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Μελάγχθωνος ὑποβολὴν τῷ Οἰκουμενικῷ Πατριάρχῳ τῆς περιφέρειας Αὐγουσταίας Ὁμολογίας. Ἐν συνεχείᾳ ἀνεπτύχθη ἡ πολὺπλευρος δι'

άλληλογραφίας μεταξύ Πατριάρχου Ἱερεμίου τοῦ Β', τοῦ Τρανοῦ (1572-1579 καὶ 1580-1584) καὶ Μαρτίνου Κρουσίου, ὡς καὶ τῶν λοιπῶν θεολόγων τῆς Σχολῆς τῆς Τυβίγγης, «ἐπιστολιμαία Θεολογία» ἐκατέρωθεν, ἥτις καὶ ἤχθη μέχρι τοῦ σημείου τῆς συντάξεως, ἀπὸ ἡμετέρας πλευρᾶς, τῶν γνωστῶν, πολλάκις δὲ καὶ ἀμφιλεγόμενων, τόσον ὡς πρὸς τὴν γνησιότητα αὐτῶν, ὅσον καὶ ὡς πρὸς τὰς θρυλουμένας ἔξωθεν ξένας ἐπιδράσεις ἐπ' αὐτῶν, Συμβολικῶν Κειμένων καὶ Ὁμολογιῶν τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολῆς. Εἰς τοὺς ἐφ' ἐξῆς αἰῶνας, ΙΖ', ΙΗ' καὶ ΙΘ', ἀναγράφονται, οὐχὶ μὲ ἀπολύτως φωτεινὰ χρώματα, αἱ ἀκολουθηθεῖσαι πολυδαίδαλοι εἰς τὰς ἐκατέρωθεν σχέσεις ὁδοί, καθ' ἃς καὶ προὔτιμήθησαν, ἀπὸ Προτεσταντικῆς τοῦλάχιστον πλευρᾶς, τρόποι καὶ μέθοδοι οὐχὶ πάντοτε «ὀρθόδοξοι» καὶ ἐπιτρεπτοί.

Ἀπὸ δὲ τοῦ τέλους τοῦ παρελθόντος ΙΘ' αἰῶνος, μάλιστα δὲ καὶ καθ' ὅλον τὸν διανυόμενον νῦν Κ' αἰῶνα, ἐσημειώθησαν κινήσεις καὶ ἐξελίξεις εἰς τὰς ἐκατέρωθεν σχέσεις ἐντὸς ἐνὸς οἰκοδομικωτέρου κλίματος, λόγῳ τοῦ τε εὐρύτερος πνεύσαντος οἰκουμενιστικοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἐπελευθούσης διαπλάτυνσεως τῶν καρδιῶν ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ, ἀλλὰ καὶ ἐκ πεποιθήσεως, ὅπως ἐξ ἐκατέρας τῶν πλευρῶν ἀναληφθῶσι περισσότερον σαφεῖς καὶ συγκεκριμένα πρωτοβουλία εἰς τὰς ἀμφοτέρωθεν σχέσεις.

Οὕτω, δυνάμεθα νὰ ἀναφέρωμεν κατὰ περιοχάς: τὰς ἐκ τῆς Σουηδικῆς Λουθηρανικῆς Ἐκκλησίας ἐμπορευθείσας πρωτοβουλίας, ἥδη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Οὐψάλης Nathan Söderblom καὶ τοῦ ἀειμνήστου Μητροπολίτου Θυατείρων Γερμανοῦ· τὰς ἐν τῷ χώρῳ τῆς μεταπολεμικῆς Φιλλανδίας σημειωθείσας θετικὰς προσπάθειας συνάψεως θεολογικῶν ἐπαφῶν μεταξύ τῆς ἐπικρατούσης ἐκεῖ Λουθηρανικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς μειοψηφούσης Ὁρθοδόξου Φιλλανδικῆς Ἐκκλησίας· τὰς ἐν Πολωνίᾳ, πρὸ τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου καὶ μετ' αὐτόν, εἰς ἐπίπεδον κυρίως Θεολογικῶν Σχολῶν καὶ ὑπὸ τὴν αὐτὴν στέγην τῶν ἐκεῖσε Πανεπιστημίων, σημειωθείσας προσπάθειας διὰ θεολογικὰς ἐπαφὰς καὶ συζητήσεις· τὰς ἐν Η.Π.Α. ἀπὸ ἐτῶν ὑφισταμένας καὶ ὁμαλῶς διεξαγομένας θεολογικὰς ἐπαφὰς, ἥδη δὲ εἰς ἐπίπεδον Θεολογικῶν Ἐπιτροπῶν ἐκατέρωθεν ἀχθείσας, εἰς ἃς συμμετέχουσιν ὅλαι σχεδὸν αἱ δικαιοδοσίαι τῆς Ὁρθοδόξου ἐν Ἀμερικῇ Διασπορᾶς· τέλος δὲ τὰς ἐν Γερμανίᾳ πραγματοποιηθείσας, εἰς τὴν μεταπολεμικὴν ταύτην περίοδον, ἐπαφὰς καὶ τὰς ἐκεῖθεν ἐμπορευθείσας πρωτοβουλίας, αἵτινες καὶ εἶναι ἀναμφιβόλως αἱ σημαντικώτεραι.

Τοῦ λόγου ὄντος περὶ τῶν ἐκ Γερμανίας πρωτοβουλιῶν, ἐπιθυμοῦμεν νὰ ἐπισημάνωμεν κυρίως τὰ ἐξῆς:

Πλὴν τῶν ἐκατέρωθεν ἐπισήμων ἐπισκέψεων καὶ ἐπαφῶν καὶ τῶν λοιπῶν πρακτικωτέρων ἐκδηλώσεων συνεργασίας καὶ δειγμάτων συνυπόψεως, ἰδίᾳ ἀφ' ὅτου ἐσημειώθη καὶ ἐξακολουθεῖ ὑφιστάμενον τὸ μεταναστευτικὸν ἐρ-

γατικὸν κίνημα μὲ τὴν ἄμεσον συνέπειαν τῆς δημιουργίας τοῦ ὅλως ἰδιοτύπου φαινομένου τῆς Ὁρθοδόξου («Νεο-διασποράς») ἐν μέσῃ Γερμανίᾳ, ἔχουσι προγραμματισθῆ ἑκεῖ, καὶ ἀνελήφθησαν, καὶ συνεχίζονται ὁμαλῶς συγκαλούμεναι διμερεῖς ἐπαφαὶ καὶ θεολογικαὶ συζητήσεις μετὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου (Φανάριον, 1969· Arnoldshain, 1971· Chambésy, 1973· καὶ Ἀκαδημία Friedenbald, 1975), μετὰ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρωσσίας (Arnoldshain, 1959· Zagorsk, 1967· Leningrad, 1969· Bad Horb, 1971· Zagorsk, 1973) καὶ μετὰ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρουμανίας.

Αἱ ἀπὸ Ὁρθοδόξου πλευρᾶς κινήσεις, ἔχουσι καὶ αὐταί, ὡς γνωστόν, τὴν θετικὴν αὐτῶν ἱστορίαν ἐν τῇ αὐτῇ περιόδῳ. Πᾶς ἀντικειμενικὸς μελετητὴς δύναται νὰ διαπιστώσῃ σημαντικὰς ἐνεργείας ἀπὸ μέρους τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, ἐνεργείας τῶν ὁποίων αἱ κυριώτεραι φάσεις διέρχονται διὰ τῶν γραμμῶν ἐπισήμων Κειμένων καὶ Ἀποφάσεων τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, μάλιστα δὲ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ὡς εἶναι π.χ. αἱ Ἐγκύκλιοι τούτου τῶν ἐτῶν 1902-1904, 1920 κ. ἄ., αἱ συζητήσεις ἐν τῇ Διορθοδόξῳ Ἐπιτροπῇ τοῦ ἔτους 1930, ἡ ἀπόφασις τῆς Α' ἐν Ρόδῳ Πανορθοδόξου Διασκέψεως (1961) περὶ ἐντάξεως τοῦ μετὰ τῶν Λουθηρανῶν Διαλόγου μεταξὺ τῶν θεμάτων τῆς Ἀγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, καὶ κυρίως ἡ ἀπόφασις τῆς Δ' ἐν Γενεύῃ Πανορθοδόξου Διασκέψεως (1968), καθ' ἣν ὁ μετὰ τῶν Λουθηρανῶν Διάλογος σαφῶς ἀναφέρεται καὶ τίθεται εἰς τὰ εὐρύτερα δυνατὰ αὐτοῦ πλαίσια, καὶ δὴ εἰς ἐπίπεδον Πανορθόδοξον καὶ Παλλουθηρανικὸν ἀντιστοιχῶς.

Πάντα ταῦτα ἀποτελοῦν ἀναμφιβόλως σημαντικοὺς σταθμοὺς εἰς τὰς σχέσεις τῶν δύο Ἐκκλησιῶν.

* *

Καὶ ἐνῷ δεδικαιολογημένως χαρακτηρίζομεν τοὺς σταθμοὺς τούτους ὡς σημαντικοὺς, τοῦλάχιστον ἐν τῷ συνόλῳ τῶν ἐκλαμβανομένων καὶ κατὰ ὅλως γενικὴν ἀξιολόγησιν αὐτῶν, ὅμως ἐκ παραλλήλου ὑποχρεούμεθα δυστυχῶς νὰ ὁμολογήσωμεν — πάντως ἀπὸ ἡμετέρας Ὁρθοδόξου τοῦλάχιστον πλευρᾶς, ἐφ' ὅσον δὲν δυνάμεθα νὰ προδικάσωμεν τὴν γνώμην τῆς ἐτέρας πλευρᾶς—, ὅτι εἰς τὰ μέχρι τοῦδε διανυθέντα καὶ ἔτι καὶ νῦν διανύμενα σημαντικὰ ταῦτα στάδια, ἔλλείπουσι πάντως ὠρισμένα βασικῶς θετικὰ στοιχεῖα, ἢ ὑπόδειξις καὶ ὑπογράμμισις τῶν ὁποίων ἐνταῦθα ἀποτελεῖ δι' ἡμᾶς θέμα ἀρχῆς καὶ ἐξ ἀντικειμένου ἰσχυροῦσης ἐντιμότητος εἰς τὰς πρὸς τοὺς ἀπέναντι ἡμῶν Λουθηρανούς ἀδελφούς ἐκκλησιαστικὰς ἡμῶν σχέσεις. Καὶ ἐξηγοῦμεθα:

Ἐλλείπουσι δυστυχῶς εἰς τὰς ἀναληφθείσας καὶ ἀναλαμβανομένας πρωτοβουλίας τὰ κεφαλαιώδη στοιχεῖα τοῦ συντονισμοῦ, τῆς θεολογικῆς συνοχῆς καὶ συνεπείας, τῆς συναρμονίσεως τῶν δεδο-

μ ένων του παρελθόντος και τῆς κτηθείσης ἔκτοτε ἐμπειρίας πρὸς τὰς νέας ἀπαιτήσεις τῆς σήμερον.

Ἐλλείπει τὸ στοιχεῖον τῆς διακριβώσεως και τῆς κατὰ βάθος ἀξιολογήσεως τῶν θεολογικῶν τάσεων και ρευμάτων ἐν τῷ συγχρόνῳ Λουθηρανισμῷ.

Ἐλλείπει τὸ στοιχεῖον τῆς ἐν τῷ Ὁρθοδόξῳ χώρῳ ἀκριβοῦς ἐκτιμήσεως τῆς ὑπὸ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας ἐπιχειρουμένης σοβαρᾶς προσπαθείας και κινήσεως «ἐπανακαλύψεως» τοῦ Λουθήρου — και ἴσως και τῶν λοιπῶν πρωτεργατῶν τῆς Μεταρρυθμίσεως, ἀλλ' ὀπωσδήποτε ὀριστικῶς τοῦ Λουθήρου — ὡς παροδοσιακῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μορφῆς, και τῆς «ἐπανατοποθετήσεως» αὐτοῦ τε και τοῦ τότε μεταρρυθμιστικοῦ του κηρύγματος και ἔργου ἐντὸς «ὀρθοδοξωτέρων» ἐκκλησιολογικῶν πλαισίων.

Ἐλλείπει ἀκόμη τὸ στοιχεῖον τοῦ Διορθοδόξου συντονισμοῦ και τῆς ὑπὸ ἐνιαῖον και ταυτόσιμον — θεολογικὸν τοῦλάχιστον — πρόγραμμα και σχέδιον και χρονοδιάγραμμα ἐντάξεως ὅλων τῶν ἀναλαμβανομένων πρωτοβουλιῶν και τῶν ὀργανουμένων θεολογικῶν και διεκκλησιαστικῶν ἐκδηλώσεων και συναντήσεων, εἰς τρόπον ὥστε νὰ παύσῃ ὑφιστάμενον τὸ φαινόμενον τῶν «ἀδεσπότην» — ἐὰν ἐπιτρέπῃται ἡ ἔκφρασις αὕτη — ἀλλ' ὀπωσδήποτε μὴ συντετονισμένων και ἥκιστα θεολογικὴν συνέπειαν και συνέχειαν παρυσιαζουσῶν διμερῶν θεολογικῶν ἐπαφῶν ἐκατέρωθεν.

Ταῦτα τὰ ἀφ' ἡμῶν.

Ἄντ' αὐτῶν ἐπικρατεῖ ἀνεπίτρεπτος πολυμέρεια εἰς τὰς ἀκολουθουμένας μεθόδους, εἰς τὴν ἐκάστοτε ὀρίζομένην θεματολογίαν — κυρίως εἰς ταύτην —, εἰς τοὺς τρόπους συναγωγῆς τῶν θεολογικῶν συμπερασμάτων ἐκ τῶν γινομένων ἐπαφῶν, ὡς και εἰς τοὺς τρόπους ἐντάξεως τούτων ἐντὸς μιᾶς κοινῆς και σαφῶς προδιαγεγραμμένης και καθωρισμένης κατευθύνσεως.

Ἐπικρατεῖ προσέτι και πνεῦμα, ὡσαύτως ἀνεπίτρεπτον, «ἐπιδεδι-κτιάσεως» και διαχριστιανικοῦ «θόρυβου», ὡς συμβαίνει και μὲ ὅλους τοὺς λοιποὺς Θεολογικοὺς Διαλόγους. Καίτοι θὰ ὀμολογηθῇ, ὅτι ἀκόμη εἰς τὰς μετὰ τῶν Λουθηρανῶν σχέσεις ὁ «θόρυβος» οὗτος τηρεῖται εἰς ἐπίπεδα — εὐτυχῶς — ὑποτονισμένα.

Νὰ εἴπωμεν ὅτι ἀπαιτεῖται εἰς τὸν χῶρον τοῦτον ἐσωτερικότης, βάθος, διάκρισις, μελέτη και στοχασμός, ἀναζήτησις και ἀνεύρεσις τρόπων και μεθόδων συγκεκριμενοποιήσεως τῶν στόχων και ἀποκρυσταλλώσεως τῶν προβλημάτων και τῶν θεολογικῶν διαφορῶν, πρὸς ἐπίλυσιν τούτων ἐν τῷ διαλόγῳ και

διὰ τοῦ διαλόγου, τοῦτο θὰ ἦτο («κοινοτοπία»). Δὲν νομίζομεν ὅτι ὑπάρχει ἔστω καὶ εἷς, εἰλικρινῶς ἐνδιαφερόμενος διὰ τὸν Θεολογικὸν Διάλογον καὶ μὴ ἀναγνωρίζων τὸν ἐπιτακτικὸν χαρακτῆρα τῶν ὑποδείξεων τούτων.

* *

Τούτων λεχθέντων, νομίζομεν ὅτι δυνάμεθα νὰ θέσωμεν εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς τὸ ἐρώτημα:

Ποῖαι, λοιπόν, αἱ ὑπάρχουσαι προοπτικαὶ ἐν τῷ θέματι;

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἀκριβῶς τῆς ἐξετάσεως τοῦ θέματος ἡμῶν προκύπτει, νομίζομεν, διὰ τὴν καθ' ἡμᾶς Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν ἡ ἀνάγκη ἐπιστροφῆς εἰς τὰς ἑαυτῆς ἐμπειρίας ἐκ τῶν σχέσεων αὐτῆς πρὸς τὰς Δυτικοευρωπαϊκὰς εἰδικώτερον μορφὰς τῆς Μεταρρυθμίσεως, περισσότερο δὲ συγκεκριμένως πρὸς τὸν Γερμανικὸν Λουθηρανισμόν.

Μετ' αὐτοῦ, ὡς γνωστόν, ἔχει δοκιμασθῆ ὑπὸ τῆς Ὁρθόδοξου Ἀνατολῆς ποικιλία τρόπων διεκκλησιαστικῆς προσπελάσεως. Πλειστάκις ἐπεχειρήθη μετ' αὐτοῦ ἡ συγκεκριμένη προσπάθεια τοῦ «θεολογικῶς διαλέγεσθαι» (καὶ οὐχὶ ἐπομένως τοῦ «Θεολογικοῦ Διαλόγου»), ὑφ' ἣν ἔννοιαν νοεῖται καὶ ἀσκεῖται οὗτος σήμερον ἐν τῷ διαχριστιανικῷ κόσμῳ), καὶ δὴ τόσον ὑπὸ τὰς παλαιότερας καὶ ἱστορικώτερας μορφὰς σχέσεων ἀπὸ τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος καὶ ἐξῆς, ὡς εἶδομεν, ὅσον καὶ ὑπὸ τὰ σύγχρονα σχήματα σχέσεων, θεολογικῶν ἐπαφῶν καὶ δογματικῶν καὶ λοιπῶν συζητήσεων τῆς τελευταίας ταύτης εἰκοσαετίας.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ὅ,τι προκύπτει ἐκ τῆς ἀναδρομῆς ταύτης εἶναι τοῦτο, ὅτι ἔχουν δοκιμασθῆ μέθοδοι καὶ τρόποι προσπελάσεως τῶν δύο ἡμετέρων κόσμων ἀμοιβαίως, μέθοδοι καὶ τρόποι εἴτε ἀπὸ κοινοῦ ἐπιλεγέντες καὶ συμφωνηθέντες, εἴτε ὅλως ἀντιθέτως μονομερῶς ἐφαρμοσθέντες ὑπὸ τῆς ἑτέρας πλευρᾶς, ἐκ τῶν πραγμάτων δὲ ἀποδειχθέντες ὡς ἀρνητικοὶ καὶ ἀκαρποὶ, καὶ γενικῶς μέθοδοι καὶ τρόποι ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐπιτρέπεται, ἀλλὰ καὶ ἐπιβάλλεται ἡ συζήτησις κατὰ πόσον οὗτοι εἶναι τρόποι ἐπαναδοκιμαστέοι καὶ ἐπανεφαρμοστέοι, ἢ ἀντιθέτως τρόποι τελείως ἐγκαταλειπτέοι, ἀναζητούμενων ἀντ' αὐτῶν νέων μορφῶν μεθοδεύσεως τοῦ ὅλου πράγματος.

Εἶναι χρήσιμον νὰ ἐνθυμηθῶμεν ἐνταῦθα τὰς μεθόδους καὶ τοὺς τρόπους τούτους τῆς τε ἀπωτέρας καὶ τῆς ἀμεσωτέρας χθὲς εἰς τὰς ἐκατέρωθεν σχέσεις.

Αὗται ἦσαν, συνοπτικῶς εἰπεῖν:

Αἱ ἐκατέρωθεν ἐπισκεψεῖς, ἐπίσημοι καὶ ἀνεπίσημοι, ἡ ἀλλήλογραφία, ἡτοὶ ἡ ἰδιάζουσα ἐκείνη μορφή «ἐπιστολιμαίας θεολογίας» ἐκατέρωθεν, αἱ δι' ἐκπροσώπων ἐκ τῶν δύο πλευρῶν ἐπιχειρηθεῖσαι θεολογικαὶ ἀνιχνεῖς τοῦ ἐδάφους πρὸς ἀναζήτησιν τρόπων διεισ-

δύσεως εἰς τὰ καθ' ἕκαστα ἐκάστης, ἢ χρησιμοποίησις, ἀπὸ πλευρᾶς Προτεσταντικῆς Δύσεως, τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ Πρεσβειῶν τῶν Προτεσταντικῶν Χωρῶν καὶ τῶν παρ' αὐταῖς ὑπηρετούντων Παστόρων, αἱ ἐπιχειρηθεῖσαι ἐκάστοτε διευκολύνσεις εἰς Ἐκδόσεις καὶ εἰς λοιπὰ τεχνικὰ μέσα εἰς τὸν χῶρον τῆς ἐκκλησιαστικῆς Τυπογραφίας, τῆς Ἐκπαιδεύσεως καὶ Μετεκπαιδεύσεως τῶν Ὀρθοδόξων θεολόγων, τῆς παροχῆς ὑλικῆς βοήθειας, ἰατρικῆς, ὀρφανοτροφικῆς, κ. ἄ. περιθάλψεως κ.λπ., πάντα δὲ τὰ τελευταῖα ταῦτα ὡς τόσοι ἐπὶ μέρος τρόποι ἀνεπιτρέπτου, δυστυχῶς, ἀσκήσεως θρησκευτικοῦ Προσηλυτισμοῦ, ἐν μέσῃ Ὀρθοδοξίᾳ.

Τὰς ἱστορικὰς ταύτας μορφὰς ἠκολούθησαν νεώτεροι τοιαῦται, καὶ δὴ αἱ ἐκατέρωθεν Δηλώσεις, ἐπίσημοι ἐκκλησιαστικαὶ ἢ καὶ ἀνεπισημότεροι πως καὶ ἀκαδημαϊκώτεροι, αἱ ἐκατέρωθεν ἐπισκέψεις καὶ ἐπαφαὶ Ἐκκλησιαστικῶν Ἀρχηγῶν καὶ Ἀντιπροσωπειῶν, αἱ πάσης μορφῆς ἐνισχύσεις καὶ συμπαραστάσεις πρὸς Ἐκκλησίας, Ἰδρύματα, Πνευματικὰ Κέντρα κ.λπ., καὶ ὁ εἰς εὐρεῖαν κλίμακα ἐπαναλειτουργήσας θεσμὸς τῶν Μετεκπαιδεύσεων διὰ Θεολόγους ἐκατέρωθεν, τέλος δὲ καὶ κυρίως αἱ διμερεῖς συνομιλίαι καὶ θεολογικαὶ ἐπαφαί, μεταξὺ τῆς εἰς Εἰδικὴν Ὑπηρεσίαν Ἐξωτερικῶν Σχέσεων ὀργανωθείσης Λουθηρανικῆς ἐν Γερμανίᾳ Εὐαγγελικῆς Ἐκκλησίας ἀφ' ἑνὸς καὶ τῶν ἐπὶ μέρος Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ἀφ' ἑτέρου, ὡς καὶ προλαβόντως εἴπομεν.

* * *

Ἄλλ' ἐρωτᾶται:

Ἐπῆρξε λυσιτελῆς καὶ ἀποδοτικὴ ἢ μέχρι τοῦδε μεθόδευσις;

Ἄς εἴμεθα εἰλικρινεῖς.

Δὲν δυνάμεθα βεβαίως νὰ ἀρνηθῶμεν, ὅτι εἰς τὰ ἱστορικά των πλαίσια αἱ ἀκολουθηθεῖσαι μέθοδοι (πλὴν βεβαίως τῶν ἐξ ἀρχῆς καὶ ἐξ ἀντικειμένου ἀρνητικῶν, ὡς εἶναι ὁ Προσηλυτισμὸς καὶ οἱ κατ' ἔμπνευσιν αὐτοῦ δοκιμασθέντες λοιποὶ τρόποι), ὑπῆρξαν διὰ τὴν ἐποχὴν των συντελεστικαὶ ποιεῖς τινος προωθήσεως τῶν σχέσεων, ὠδήγησαν δὲ τὰς ἐκατέρωθεν Ἐκκλησίας εἰς θετικώτεραν πὼς ἀλληλογνωριμίαν καὶ προσέγγισιν.

Ἄλλ' ὡσαύτως δὲν δυνάμεθα νὰ παραθεωρήσωμεν καὶ τὸ γεγονός, ὅτι σχεδὸν ὅλοι οἱ δοκιμασθέντες τρόποι ἢ ἐγκατελείφθησαν, δημιουργήσαντες μάλιστα καὶ θεολογικὰ ὅσον καὶ ἐκκλησιαστικὰ χάσματα καὶ «διάκενα», ἢ ἀπεδείχθησαν τοῦλάχιστον ἀνεπαρκεῖς δι' ἓνα πραγματικὸν Θεολογικὸν Διάλογον.

Σήμερον ὑπὸ πάντων ἀναγνωρίζεται, ὅτι καὶ αὐταὶ ἔτι αἱ διμερεῖς Θεολογικαὶ ἐπαφαὶ καὶ αἱ κατ' αὐτὰς διεξαγόμεναι διμερεῖς θεολογικαὶ συζητήσεις,

ὡς αὐταὶ πραγματοποιοῦνται σήμερον, ἀποδεικνύονται ἀνεπαρκεῖς. Ἐξ οὗ καὶ ἐγεννήθη καὶ γενικεύεται ἡ ἐπιθυμία καὶ ἀπόφασις, ὅπως ἐξελιχθῶν αἱ σχέσεις καὶ συναντήσεις αὐταὶ εἰς ἐπίπεδα «Πανορθόδοξα» διὰ τὴν Ὁρθοδοξίαν, καὶ «Παλλουθηρανικά» διὰ τὸν Λουθηρανισμόν.

*
* *

Τούτων οὕτως ἐχόντων, πέραν τῆς διαπιστώσεως ἡμῶν ἐπὶ τῆς ἀνεπαρκείας τῶν ἄχρι τοῦδε μεθοδεύσεων, πρέπει ἀσφαλῶς νὰ εἴπωμεν, ἐπὶ τὸ θετικώτερον, καὶ τὰς ἐν προκειμένῳ σκέψεις καὶ ἀπόψεις ἡμῶν, ὡς καὶ τὸ καθ' ἡμᾶς «δέον γενέσθαι».

Ἴδου ἐν συνόψει αἱ σκέψεις ἡμῶν:

1. Οἱ παλαιότεροι καὶ προσφάτως δοκιμασθέντες τρόποι προσπελάσεως τῶν δύο ἡμῶν κόσμων δέον ὅπως σήμερον «ξεπερασθοῦν» πλέον ὀριστικῶς. Προσπάθεια ἐπαναδοκιμῆς τούτων ὑπὸ τὰ πρότερα αὐτῶν σχήματα θὰ σημαίνῃ ἀποτυχίαν. Ἀσφαλῶς ὅ,τι καλὸν ὑπῆρξε καὶ ὑπάρχει εἰς τοὺς τρόπους ἐκείνους ἡμπορεῖ νὰ διατηρηθῇ καὶ νὰ ἀξιολογηθῇ, πλὴν ὅπωςδήποτε μὲν προσαρμογὴν τούτων εἰς σύγχρονα μέτρα, εἰς σύγχρονον διάστασιν καὶ σύνθεσιν, καὶ ὑπὸ σύγχρονα κριτήρια. Ἄλλ' ὅ,τι κυρίως ἀπαιτεῖται εἶναι — τὸ ἐπαναλαμβάνομεν — νὰ «ξεπερασθοῦν» τὰ παλαιά, αἱ παλαιαὶ μέθοδοι, οἱ παλαιοὶ τρόποι, οἱ ἐκ τῶν πραγμάτων ἀποδειχθέντες, ὡς εἴπομεν, ἀδόκιμοι καὶ ἀνεπαρκεῖς. Καὶ νὰ ἀναζητηθῇ καὶ ἀναστηλωθῇ νέα μεθόδευσις τοῦ πράγματος δι' ἀπὸ κοινοῦ ἀναληφθησομένης θετικῆς προεργασίας. Διὰ τὴν προεργασίαν δὲ ταύτην θὰ ἤξιζε τὸν κόπον νὰ ἀναληφθῇ — δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν εἰς ποῖον ἀκριβῶς ἐπίπεδον — νὰ ἀναληφθῇ πάντως συγκεκριμένη τις πρωτοβουλία διὰ νὰ τεθοῦν ἀπὸ κοινοῦ αἱ βάσεις τῆς νέας ταύτης μεθοδεύσεως τοῦ πράγματος.

2. Ὡμιλήσαμεν ἀνωτέρω διὰ τὰ δημιουργηθέντα κατὰ καιροὺς «δικενα» εἰς τὰς ἐκατέρωθεν σχέσεις καὶ τὰς ἐκατέρωθεν θεολογικὰς ἐπαφάς.

Εἰς τὴν ἀποστολὴν τοῦ Διακόνου Δημητρίου τοῦ Μυσοῦ εἰς Γερμανίαν καὶ εἰς τὴν διὰ τούτου ἀποσταλεῖσαν τότε Αὐγουσταίαν Ὁμολογίαν οὐδεμίαν ἐδόθη, ὡς γνωστόν, συνέχεια. Ποῖα τὰ θεολογικὰ καὶ ἱστορικὰ αἵτια τοῦ φαινομένου τούτου;

Εἰς τὴν μεταξὺ Μαρτίνου Κρουσίου καὶ τοῦ Πατριάρχου Ἱερεμίου τοῦ Β', τοῦ Τρανοῦ, ἐγκαινισθεῖσαν ἀλληλογραφίαν μεταξὺ Κωνσταντινουπόλεως καὶ Τυβίγγης ἐδημιουργήθη συγκεκριμένον θεολογικὸν «βραχυκύκλωμα», ὁδηγῆσαν τὸν σοφὸν Πατριάρχην Ἱερεμίαν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ διατυπώσῃ, κατὰ τρόπον σοβαρὸν ἀλλὰ καὶ εἰς ὕψος ἔντονον, ὅτι ἀδυνατεῖ νὰ σιωπήσῃ πρὸ

τῶν προβαλλομένων ἐκ Προτεσταντικῆς πλευρᾶς «θέσεων». «Εἶχομεν σκοπὸν σιωπῆσαι — γράφει — πρὸς τὰ ὑμέτερα καὶ μηδὲν πρὸς ὑμᾶς ἀποκρίνασθαι... Ἐπεὶ δὲ διὰ τῆς σιωπῆς ἐμέλλομεν δόξαι συγκατατέσθαι ὑμῖν, ὡς τάχα καλῶς δοξάζουσι καὶ νοοῦσι ταῦτα, καὶ κινδυνεύειν τὴν Γραφὴν καὶ τοὺς Ἁγίους ἐπὶ τοῦτο συναινεῖν ὑμῖν, ὑπεραπολογούμενοι τούτων, ταῦτα καὶ νῦν ἐγγαράττομεν...». Γνωστὸν δὲ ὅτι ἐν τέλει τῆς Γ' Ἀποκρίσεως αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἐν Τυβίγγη Θεολόγους, τοῦ ἔτους 1581, κατὰ τρόπον κατηγορηματικὸν καὶ αὐτὸ τοῦτο ξηρόν, λέγει αὐτοῖς, ὅτι «...ἀξιοῦμεν ὑμᾶς τοῦ λοιποῦ μὴ κόπους παρέχειν ἡμῖν, μηδὲ περὶ τῶν αὐτῶν γράφειν καὶ ἐπιστέλλειν, εἶγε τοὺς τῆς Ἐκκλησίας φωστῆρας καὶ θεολόγους ἄλλοτε ἄλλως μεταχειρίζεσθε, καὶ τοῖς λόγους τιμῶντες αὐτοὺς καὶ ἐπαίροντες, τοῖς ἔργοις ἀθετεῖτε, καὶ τὰ ὄπλα ἡμῶν ἄχρηστα ἀποδεικνύετε, τοὺς λόγους αὐτῶν τοὺς ἁγίους καὶ θείους, δι' ὧν ἂν ἡμεῖς γράφειν καὶ ἀντιλέγειν ὑμῖν εἶχομεν. Ὡστε, τὸ καθ' ὑμᾶς, ἀπαλλάξατε τῶν φροντίδων ἡμᾶς. Τὴν ὑμετέραν οὖν πορευόμενοι, μηκέτι μὲν περὶ δογμάτων, φιλίας δὲ μόνης ἕνεκα, εἰ βουλητόν, γράφετε. Ἐρρωσθε». (Ἴδε Μεσολωρᾶ Ἰ., Συμβολικὴ τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, τόμ. Ι, Τὰ Συμβολικὰ Βιβλία, Ἀθῆναι 1833, σελ. 249 κ. ἄλλ., Καρμίρη Ἰ., Τὰ Δογματικὰ καὶ Συμβολικὰ Μνημεῖα τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, τόμ. Β', Ἀθῆναι 1953, σελ. 489. Πρβλ. Ἰδίου, Εἰσαγωγικὰς παρατηρήσεις ἐπὶ τῶν Ἀποκρίσεων τοῦ Πατριάρχου Ἱερεμίου τοῦ Β', ἐνθ. ἄνωτ., τόμ. Α', σελ. 369/375). Ποία, λοιπόν, ἡ αἰτία τοῦ ὄλου τούτου φαινομένου;

Ἐκείνη ὥστε εἰς τοὺς αἰῶνας ΙΗ' καὶ ΙΘ' ὑπάρχει ὀριστικῶς δεδημιουργημένον ἱστορικὸν διάκενον εἰς τὰς ἐκατέρωθεν ἐκκλησιαστικὰς καὶ θεολογικὰς σχέσεις. Σημειοῦται σαφῆς ἡ τάσις πρὸς ἐν ἐκκλησιαστικὸν «estrangement». Ὑπάρχει κατάστασις δυσανεκτικῆς διὰ τὰς ἀναληφθείσας ἀνεπιτρέπτους εἰς βᾶρος τῆς Ὁρθοδοξίας πρωτοβουλίας. Ὑπάρχει σειρά ὀλόκληρος ἀμοιβαίως ἐκτοξευομένων κατηγοριῶν, παραπόνων, μομφῶν, ἀγνοίας ἀλλήλων ἀντιστοίχως. Καὶ ἀκόμη, ὑπάρχει ὡς ἱστορικὸν καὶ θεολογικὸν δεδομένον ἡ λῆψις σειρᾶς ὅλης κανονικῶν ἀποφάσεων, τελειῶς ἀρνητικῶν, ἐν τῷ χώρῳ τῆς Μυστηριολογίας, ἥτοι τῆς ἀμοιβαίας ἀναγνωρίσεως τῶν Μυστηρίων, τῆς κανονικότητος καὶ τοῦ κύρους των, ὡς καὶ τῆς μυστηριακῆς διακοινωνίας ἢ καὶ τῆς ἀπλῆς ἀκόμη συμπροσευχῆς καὶ τῆς χριστιανικῆς συνυπάρξεως. Τὰ παραδείγματα ταῦτα τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος «διακένων», μέχρι καὶ τῆς σήμερον, δύνανται ἀσφαλῶς νὰ πολλαπλασιασθοῦν.

Ὅτι, λοιπόν, χρειάζεται πρὸ τῆς οὕτω διαγραφείσης καὶ διαγραφομένης καταστάσεως εἶναι ἡ μελέτη καὶ ἐμβάθυνσις εἰς τὰ αἰτία τῶν «διακένων» τούτων, ἢ κατὰ βάθος ἱστορικὴ καὶ θεολογικὴ ἔρευνα τούτων καὶ ἡ ἐπαγωγὴ τῶν ἐκ τούτων θετικῶν συμπερασμάτων, τοῦτο δὲ πρὸ πάσης ἄλλης ἐνεργείας ἐπὶ τὰ πρόσω. Μία ἐργασία, ἐπομένως, ἡ ὅποια ἀναμένει τοὺς ἐκατέ-

ρωθεν ἱστορικούς καὶ θεολόγους εἶναι νὰ ἐπωμισθῶσιν οὗτοι, ἐν ὀνόματι τῶν Ἐκκλησιῶν αὐτῶν καὶ ὑπὲρ τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας, τὸ ὑπεύθυνον ἔργον τῆς μελέτης καὶ ἐξηγήσεως τοῦ φαινομένου τούτου.

3. Τὰ ἀνωτέρω «διάκενα», πέραν τῆς ἱστορικῆς αὐτῶν ὑφῆς, παρουσιάζουν καὶ ὄψιν, εἶναι δὲ ἐν τῇ πραγματικότητι, καὶ ὡς τόσα «θ ε ο λ ο γ ι κ ᾶ ἄ δ ι ἔ ξ ο δ α». Δὲν δυνάμεθα νὰ παρίδωμεν τὸ στοιχεῖον τοῦτο. Ἀκόμη καὶ εἰς αὐτὰς τὰς ὑπὸ σύγχρονα θεολογικὰ καὶ οἰκουμενιστικὰ κριτήρια γινόμενας διμερεῖς θεολογικὰς ἐπαφὰς καὶ συζητήσεις διαφαίνονται ἀνὰ πᾶν βῆμα καὶ εἰς πᾶν ἀναγινωσκόμενον paper τοιαῦτα θεολογικὰ ἀδιέξοδα. Καὶ ἐκεῖνο τὸ ὅποῖον μετὰ μεγίστης συνήθως εὐκολίας κάμνομεν εἶναι νὰ ἐγκαταλείψωμεν τὸ ἐκάστοτε συζητούμενον θέμα εἰς τὸ σημεῖον τοῦ ἀδιέξοδου, εἰς ὃ ἤχθη, καὶ νὰ ἀνοίγωμεν νέον κεφάλαιον καὶ νέαν διαπραγματεύσιν θέματος, ὅπερ καὶ αὐτό, μοιραίως, ἀγεται εἰς τὸ αὐτὸ θεολογικὸν ἀδιέξοδον καὶ ὀδεύει πρὸς τὸ αὐτὸ ἀρνητικὸν καὶ νεκρὸν σημεῖον ἐγκαταλείψεως.

Ἀπὸ τὴν πληθὺν τῶν θεμάτων, ἅτινα ἤχθησαν εἰς τὸ προσκήνιον τῶν θεολογικῶν συζητήσεων διὰ τῆς ἐπιστολιμαίας, ἐπὶ παραδείγματι, θεολογίας, τῆς καλλιεργηθείσης διὰ τῆς γνωστῆς ἀλληλογραφίας μεταξὺ Κωνσταντινουπόλεως καὶ Τυβίγγης, ποῖον ἐξ ὧν προωθήθη μέχρι τῆς ὀριστικῆς διαλευκάνσεώς του; Πᾶσα ἀπάντησις ἐν προκειμένῳ δυστυχῶς παρέλκει, διότι ἐξ ἑαυτοῦ τυγχάνει γεγονὸς ἀναντίρρητον, ὅτι τὰ θεολογικὰ ἀδιέξοδα εἶναι ἀμύητα καθ' ἑαυτά, ἀλλὰ καὶ οὐδέποτε κατεβλήθη ἢ προσπάθεια νὰ ἐξαχθοῦν ταῦτα ἐκ τῶν νεκρῶν σημείων, εἰς ἃ ἤχθησαν κατὰ καιρούς. Ἄλλ' ἢ ἐπανόρθωσις τοῦ τεραστίου τούτου ἱστορικοῦ καὶ θεολογικοῦ λάθους εἶναι πλέον ἢ ἀπαράιτητος.

4. Δέον νὰ ἐπισημανθῶσιν ἐκατέρωθεν αἰ ν ε ὡ τ ε ρ α ι θ ε ο λ ο γ ι κ α ἰ τ ᾶ σ ε ι ς, αἰ νεώτεραι θεολογικαὶ τοποθετήσεις, οἱ νέοι προβληματισμοὶ καὶ προσανατολισμοί, μαζὶ μὲ τὰς παρομαρτούσας ἐκκλησιαστικὰς καὶ θεολογικὰς πραγματικότητας, ὅπως αὗται σημειοῦνται εἰς τοὺς κόλπους τῶν δύο πλευρῶν ἀντιστοιχῶς.

Θεολογικαὶ τάσεις, ἀπολύτως σημαντικαί, σημειοῦνται σήμερον ἐκατέρωθεν.

Τὸ πνεῦμα τοῦ «Ν ε ο π α τ ε ρ ι σ μ ο ὦ» ἐν τῷ ἡμετέρῳ Ὁρθοδόξῳ χῶρῳ, ὡς πνεῦμα περιλαμβάνον ὀλόκληρον τὸ γνωστὸν ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ ρεῦμα ἐπιστροφῆς εἰς τοὺς Πατέρας, μὲ ὀριστικὴν τάσιν ἀπομακρύνσεως τῆς Ὁρθοδόξου θεολογικῆς σκέψεως ἀπὸ πᾶσαν μορφήν σχολαστικότητος καὶ ἀφηρημένης θεολογίας, ἀλλὰ καὶ μὲ ἐμφανῆ τὴν διάθεσιν ἐπιστροφῆς εἰς ἀρχὰς καὶ θέσεις ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον συντηρητικὰς, πάντα ταῦτα εἶναι καταστάσεις

αί ὅποῖαι δὲν πρέπει καὶ δὲν δύνανται νὰ ἀγνοηθοῦν ὑπὸ τῶν Λουθηρανῶν ἀδελφῶν μας.

Ἄλλὰ καὶ ἀντιστοίχως, ἐκεῖνο ὅπερ δὲν δύνανται νὰ ἀγνοηθῆ ὑφ' ἡμῶν τῶν Ὁρθοδόξων εἶναι ἡ ὀριστικὴ ὡσαύτως τάσις τοῦ ἤδη δημιουργηθέντος «Νεολοθηρανισμοῦ», καὶ δὴ ἐκλαμβανομένου τούτου οὐχὶ μόνον ὡς ἐνιαίου συστήματος θεολογικῆς σκέψεως ἐν τῷ συγχρόνῳ Λουθηρανισμῷ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἐννοίᾳ καὶ τῇ πραγματικότητι τῶν ὅλων εἰδικῶν καὶ ὀριστικῶς διαφοροποιουμένων θεολογικῶν «παρατάξεων», «σχολῶν», νοοτροπιῶν, παραδόσεως, ψυχολογίας, φυσικὰ δὲ καὶ ἰδίων θεολογικῶν «θέσεων» καὶ ἀπόψεων, πολλάκις ἀντικρυς ἀλλήλων ἰσταμένων καὶ ἀναιρουσῶν ἀλλήλας, ἢ τὸ ὀλιγώτερον ἐκπροσωπουσῶν μερίδας τινὰς μόνον θεολόγων καὶ ἐκκλησιαστικῶν προσωπικότητων ἐν τῷ συγχρόνῳ Λουθηρανισμῷ, οὐχὶ δὲ συνόλην τὴν Λουθηρανικὴν Θεολογίαν.

Τὰ νέα ταῦτα γνωρίσματα τῆς Θεολογίας ἐκατέρωθεν δὲν δύνανται βεβαίως νὰ ἀγνοηθοῦν, δὲν πρέπει νὰ ἀγνοηθοῦν, καὶ θὰ πρέπει ὅπως ὅποτε δεόντως νὰ μελετηθοῦν.

Ἄλλὰ διερωτῶμαι: Γίνεται τοιαύτη εἰς βάθος ἐργασία ἐκατέρωθεν; Καὶ ἄνευ ταύτης δύνανται νὰ γίνηται σοβαρῶς λόγος περὶ ἐπικειμένου Θεολογικοῦ Διαλόγου;

5. Οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ἐν τῷ Λουθηρανισμῷ ὁ ρυθμὸς ἐξελιξέως τῆς θεολογικῆς σκέψεως — συμφώνως καὶ πρὸς τὰ ἐν τῷ προηγουμένῳ σημείῳ τονισθέντα περὶ νέων θεολογικῶν ἐν τῷ Λουθηρανισμῷ ρευμάτων — εἶναι ταχύς. Τοῦτο σημαίνει, ὅτι ὠρισμένοι παλαιότεροι «θέσεις» τῆς Λουθηρανικῆς Θεολογίας ἐπὶ ὠρισμένων θεμάτων, τὰ ὅποια εὐρίσκονται ἐντὸς τοῦ πλαισίου τοῦ ὑπὸ μελέτην Θεολογικοῦ Διαλόγου, παρουσιάζουν σήμερον παραλλαγὴν ἢ παραλλαγάς, ποικιλοῦσας κατὰ σχολάς, παρατάξεις, ρεύματα, Θεολόγους ἢ καὶ ἐκκλησιαστικὰς προσωπικότητας, ἥτοι Ἐπισκόπους, Καθηγητὰς κ.λπ. Ἄλλὰ καὶ τι πλέον. Ὁρισμένοι θεολογικαὶ ἀπόψεις ἀποτελοῦσι σήμερον «ἀνειλημμένας θέσεις» ἀπὸ μέρους ὠρισμένων Θεολόγων καὶ τῶν ὁπαδῶν των μόνον, χωρὶς ὅμως αἱ «θέσεις» αὗται νὰ ἀνταποκρίνονται εἴτε πρὸς τὴν διδασκαλίαν καὶ ἄποψιν τῆς ἐπισήμου τοπικῆς Λουθηρανικῆς Ἐκκλησίας, εἴτε, πολὺ ὀλιγώτερον, τῆς Παγκοσμίου Λουθηρανικῆς Ὁμοσπονδίας.

Τί γενήσεται, λοιπόν, πρὸ τῆς τοιαύτης καταστάσεως; Νομίζομεν, ὅτι εἶναι δικαίωμα τῆς Ὁρθοδοξίας νὰ ζητήσῃ παρὰ τῆς ἐτέρας πλευρᾶς ἐπισήμους τινὰς «Δηλώσεις» καὶ ἀνάλογα «Κείμενα» ἐπὶ τῶν ὑφ' αὐτῆς, ὡς τε Θεολογίας καὶ ὡς Διοικήσεως Ἐκκλησίας, πιστευομένων καὶ διδασκομένων.

Τὸ σημεῖον τοῦτο δὲν πρέπει νὰ ξενίσῃ τὸν ἀναγνώστην. Ἀνάλογόν τι ἐσημειώθη καὶ κατὰ τὴν πορείαν τοῦ μετὰ τῶν Παλαιοκαθολικῶν νῦν ἀναπτυσ-

σομένου Θεολογικοῦ Διαλόγου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ἐν μιᾷ δεδομένη στιγμῇ, ἀπὸ ἡμετέρας Ὁρθοδόξου πλευρᾶς, ἐζητήθησαν παρ' αὐτῶν διασαφηνιστικαὶ Δηλώσεις ἐπὶ συγκεκριμένων κεφαλαίων τῆς πίστεως, ἥτοι ἐπίσημα ἐκκλησιαστικὰ Κείμενα, δίκην συντόμων Ὁμολογιῶν, ἐκφραζουσῶν τὴν σύμπτωσιν Θεολόγων, Ἐπισκόπων καὶ Διοικουσης Ἐκκλησίας γενικῶς παρ' αὐτοῖς. Τὰ ληφθέντα παρ' ἡμῶν Κείμενα ὑπῆρξαν ἀπολύτως ἀποσαφηνιστικά, ἀλλὰ καὶ θετικῆς, θετικωτάτης συμβολῆς εἰς τὴν περαιτέρω προώθησιν τοῦ μετ' αὐτῶν Θεολογικοῦ Διαλόγου.

Προκειμένου, λοιπόν, περὶ τῶν πρὸς τοὺς Λουθηρανούς σχέσεων καὶ περὶ τοῦ μετ' αὐτῶν Θεολογικοῦ Διαλόγου, τὸ ζητούμενον ἔσται ἡ διατύπωσις, ἀπὸ Λουθηρανικῆς πλευρᾶς, ἐνιαίων Δηλώσεων καὶ ἐπισήμων ἐκκλησιαστικῶν Κειμένων συμφωνίας καὶ συμπτώσεως τῶν παρ' αὐτοῖς ἡγετικῶν ἐν τῇ Διοικήσει καὶ τῇ Θεολογίᾳ στελεχῶν, ἐπὶ ἐκείνων κυρίως τῶν κεφαλαίων πίστεως, ἐφ' ὧν μετὰ ποιάς τινος εὐκολίας λέγεται σήμερον κατὰ τὰς συζητήσεις, ὅτι «δὲν ἀπιστάμεθα ἀπ' ἀλλήλων». Ἐπὶ δὲ τῶν λοιπῶν βασικῶς ἐπιμάχων θεμάτων, ἐφ' ὧν ὑπάρχουν σαφεῖς Ὁρθόδοξοι καὶ σαφεῖς Λουθηρانيκαὶ ἀπόψεις, ἡ μεθοδολογία τοῦ Διαλόγου δὲν δύναται βεβαίως νὰ ἐξέλθῃ τῶν φυσικῶν αὐτῆς πλαισίων.

6. Δέον ἐπίσης νὰ ἐπισημανθῶσιν οἱ νέοι τομεῖς ἐνδιαφερόντων, θεολογικῶν, οἰκουμενιστικῶν καὶ ἄλλων, καὶ γενικώτερον τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ καὶ θεολογικοῦ προβληματισμοῦ τοῦ «μέσου ἀνθρώπου» τῶν Ἐκκλησιῶν ἡμῶν ἀμφοτέρωθεν, καὶ ἰδίᾳ τῆς νέας γενεᾶς.

Ὡς γνωστόν, παρὰ τοῖς πιστοῖς σήμερον αἱ σκέψεις καὶ τάσεις συνεχῶς ἀνελλίσσονται καὶ προωθοῦνται, ἀνεξαρτήτως πολλακίς τῆς θελήσεως καὶ τῶν κατευθύνσεων τῶν Διοικουσῶν Ἐκκλησιῶν, προωθοῦνται δὲ καὶ ἐξελλίσσονται πρὸς θέματα, τὰ ὅποια ἢ δὲν ὑπῆρχον πρότερον, ἢ ἐθεωροῦντο — τὸ ὀλιγώτερον — μᾶλλον ὡς πάρορατέα.

Τὰ σχήματα τῶν Θεολογικῶν ἐπαφῶν καὶ συνομιλιῶν τῆς χθές — μέχρι καὶ τῆς προσφάτου χθές — ἦσαν σχήματα «καθεστῆκων Ἐκκλησιῶν». Ἦσαν ἐν εἶδος Διαλόγου εἰς ἐπίπεδα καὶ πλαίσια τοῦ «κατεστημένου» τῶν Ἐκκλησιῶν ἡμῶν. Σήμερον τοῦτο ἔχει «ξεπερασθῆ» ὄχι μόνον εἰς τὴν Δύσιν, ἐνθα πᾶς τις ἐνδιαφέρεται καὶ συζητεῖ διὰ πᾶν θεολογικὸν καὶ ἐκκλησιαστικὸν θέμα ἢ πρόβλημα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἡμετέραν, συντηρητικὴν δὲ κατὰ βᾶσιν, Ἀνατολήν.

Τὰ ἀπασχολοῦντα σήμερον τὸν «μέσον χριστιανὸν» θέματα, πέραν τῶν περὶ Χάριτος, Δικαιώσεως, Ἐσχάτων, Παραδόσεως, Γραφῆς, σχέσεων πίστεως καὶ ἔργων, σχέσεων δόγματος καὶ φιλοσοφίας κ.λπ., εἶναι τὰ ἀνθρωπολογικά, τὰ τῆς παρουσίας τοῦ Παρακλήτου ἐν τῇ ζωῇ, τῆς χάριτος καὶ τῶν χαρισμάτων του παρὰ τοῖς ἀτόμοις, εἶναι τὰ μυστηριολογικά καὶ ἰδίᾳ τῶν τριῶν

κατ' ἀρχὴν Μυστηρίων, τοῦ Βαπτίσματος, τῆς Θ. Εὐχαριστίας καὶ τῆς Ἱερωσύνης, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰ προβλήματα τὰ ὁποῖα δημιουργοῦν ταῦτα εἰς τὰς συνειδήσεις τῶν χριστιανῶν, τῶν «μέσων χριστιανῶν», ἐπαναλαμβάνομεν, ἐκασταχοῦ, ὡς εἶναι τὸ πρόβλημα τῆς μυστηριακῆς διακοινωνίας, τῆς ἀνευ τυπικῆς διαδικασίας ἀναγνωρίσεως τοῦ χριστιανικοῦ Βαπτίσματος καὶ τῆς Ἱερωσύνης, τῶν κεκλυμένων γάμων, τῶν μικτῶν γάμων κ.λπ. κ.λπ.

Τὸ ὀλιγώτερον, ὅπερ δύνανται νὰ συστήσουν αἱ γραμμαὶ αὐταὶ ἐνταῦθα, εἶναι ὁ καταρτισμὸς κοινῷ «πινακίου θεμάτων», ἀνταποκρινομένου εἰς τὰ αἰτήματα τῶν χριστιανῶν ἡμῶν ἐκατέρωθεν διὰ τὸν ὑπὸ μελέτην Θεολογικὸν Διάλογον τῶν Ἐκκλησιῶν των.

Ἡ ἐμμονὴ εἰς τὴν «πεπατημένην» δὲν δύναται εἰμῆ νὰ κρατᾷ τὰ συμβαλλόμενα μέρη εἰς τὰς «ἀτραπούς τῆς πεπατημένης».

7. Ἐν ὄψει τῶν οὕτως διαγραφόμενων ἐνώπιον ἡμῶν προοπτικῶν, καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἐκ τῶν βιωθειῶν ἐμπειριῶν προβληματισμοῦ τῆς ἡμετέρας Ὁρθοδόξου πλευρᾶς, τὸ ὅπερ προκύπτει πρακτικὸν συμπέρασμα εἶναι, ὅτι πρέπει νὰ ἀρχίσῃ θετικὴ τις «προ-προεργασία» ἐπὶ τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου μετὰ τοῦ Λουθηρανισμοῦ, διὰ τῆς δημιουργίας καὶ ἐξονομάσεως «τεχνικῶν Θεολογικῶν Ἐπιτροπῶν» ἐκατέρωθεν, ἵνα, ὑπὸ τὴν μορφήν Προπαρασκευαστικοῦ «Joint Committee», ἀρξῆται ἡ κατὰ σύστημα καὶ ἀκριβῆ μεθόδευσιν θεμελιώσις τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου.

Διὰ τῆς δημιουργίας τοῦ τοιοῦτου «Προπαρασκευαστικοῦ» Ὁργάνου θὰ ἔχωσιν ἀμφοτέροι αἱ πλευραὶ ἀνταποκριθῆ εἰς τὰ ἐξῆς δύο κύρια σημεῖα:

Ἄφ' ἑνὸς μὲν θὰ ἔχη τηρηθῆ ὁ τύπος τῆς ὑπαρχούσης ἀποφάσεως περὶ ἀναλήψεως καὶ ἐνάρξεως ἐφ' ἐξῆς τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου εἰς ἐπίπεδον Πανορθόδοξον καὶ Παλλουθηρανικὸν (Ἀπόφασις τῆς Δ' ἐν Γενεῦῃ Πανορθοδόξου Διασκέψεως τοῦ ἔτους 1968).

Ἄφ' ἑτέρου δὲ καὶ αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν ὁ Θεολογικὸς Διάλογος θὰ ἔχη ἐξυπηρετηθῆ καὶ προωθηθῆ, *de facto* καὶ ὀριστικῶς, κατὰ ἓν ἔστω, ἀλλ' ὁπωσδήποτε θετικὸν καὶ πρακτικῶς ἀποδοτικόν, στάδιον.

Ταῦτα τὰ ἐφ' ἡμῖν.